

Na kraju, sam Džanko (str. 255) priznaje nedostatke svoje knjige, ali se može sigurno zaključiti da je ovo najpotpunija panorama različitih pogleda na Bašagićevo djelo. U jednom dijelu ta panorama je veoma uspješna, kritički utemeljena, a u drugom površna, ali bez diletantizma. Stoga možemo smatrati kako je ovo vrijedna knjiga, dostojna samoga Bašagića, mada ostaje pitanje koje je Džanko postavio pred sebe prilikom početka rada na ovoj knjizi: “I dalje ostaje pitanje da li smo do danas dobili pravu studiju o Bašagiću, pisanu bez mržnje i naklonosti, ili ona i dalje stoji kao izazov za sve naše “kritičare” i naučne istraživače?” (str. 65). Mada je ova knjiga iz štampe izašla 2006. očito je nastala prije nekoliko godina, jer ne uzima u obzir neke radove koji su u međuvremenu nastali, a još nisu publicirani. Odbranjene su dvije doktorske disertacije o Safvet-begu Bašagiću: Lejla Gazić je odbranila svoju doktorsku disertaciju o Safvet-begu Bašagiću u Sarajevu, a u Parizu je Philippe Gelez doktorirao sa teomom o Bašagiću. Čini se, ipak, da izazova nikad nije dosta!

Husnija Kamberović

Jiří Kuděla, Branka Dimitrijević, Ivo Vacík, *Arhitekt Karel Pařík: Čeh koji je gradio evropsko Sarajevo*, Ambasada Češke Republike u Bosni i Hercegovini, Muzej Sarajeva, 2007.

Djelovanje i historijska prisutnost Čeha u Bosni i Hercegovini najviše su vidljivi u oblasti arhitekture. Brojne značajne građevine koje su projektirali češki arhitekti u Bosni i Hercegovini, prije svega u razdoblju od 1878. do 1918. godine, jednostavno nije moguće previdjeti. I danas, nakon svih ratnih razaranja, sjedišta mnogih gradskih i državnih organa, kao i neke od glavnih kulturnih institucija, smješteni su u zgradama koje su projektovali Česi. Ako se malo bliže upoznamo s njihovim radom, otkrit ćemo da kulturni utjecaj koji su imali daleko prevazilazi značaj i estetiku samih građevina. Oni su kod lokalnog stanovništva podsticali buđenje svijesti o važnosti urbanističkog reguliranja i planiranja, te neophodnosti zaštite kulturnog naslijeđa. Značajno su doprinijeli stvaranju i etabliranju tzv. “bosanskog stila” u arhitekturi. Kao pedagozi, odigrali su značajnu ulogu u odgoju prvih generacija bosanskohercegovačkih urbanističkih i arhitektonskih stručnjaka. Ukratko, doprinijeli su općem podizanju lokalne urbane kulture i samosvijesti.

Činjenica je da su se bosanski stručnjaci dosad najviše bavili upravo tim, urbanističko-arhitektonskim aspektom češko-bosanskih odnosa. Odbranjeno je više dok-

---

torskih disertacija i objavljeno više monografskih publikacija u kojima se obrađuje djelovanje pojedinih čeških arhitekata, a također je upriličeno više tematskih izložbi. Naprimjer, udruženje građana češkog porijekla “Česka beseda Sarajevo” u suradnji s Ministarstvom vanjskih poslova Češke Republike Ambasadam Češke Republike u Bosni i Hercegovini, Arhitektonskim fakultetom u Sarajevu – upriličilo je 2002. u prostorijama Arhitektonskog fakulteta izložbu “Radovi čeških arhitekata u Sarajevu”. Usprkos tome, nameće se dojam da u Bosni i Hercegovini iznimni značaj i utjecaj čeških arhitekata nije dovoljno ocijenjen, prije svega u široj javnosti, dok je u Češkoj gotovo potpuno zaboravljen.

Kao ilustracija može poslužiti primjer jednog od najznačajnijih projekata koji su Česi uradili za Bosnu i Hercegovinu. Projekat Paviljona Bosne i Hercegovine na Svjetskoj izložbi u Parizu uradio je arhitekt Karlo Pánek, a unutarnju dekoraciju slikar Alfons Mucha. Cijelo stoljeće nakon toga, u Pragu je organizirana sjajna izložba pod nazivom “Alfons Mucha – Paříž 1900: Pávilon Bosny a Hercegoviny na světové výstavě”¹, koja je na rad Alfonsa Muche i na Bosnu i Hercegovinu skrenula značajnu pažnju široke javnosti. U inače odličnom katalogu objavljenom uz izložbu – u kojem je obrađen ovaj dragocjeni segment češko-bosanskih odnosa – uvodi se da je bosanskohercegovački paviljon projektirao “danas potpuno nepoznati arhitekt Pánek – valjda Čeh?”. Iz fusnote doznajemo da ga autori kataloga ni u jednom od dostupnih leksikona čeških umjetnika nisu mogli pronaći. Ime Karla Páneka i njegovo djelo nisu u potpunosti zaboravljeni u Bosni i Hercegovini, barem ne u stručnim krugovima. Slučaj Páneka, nažalost, uopće ne predstavlja iznimku. Nemali broj značajnih čeških arhitekata koji su djelovali u inozemstvu, u Češkoj su pali u zaborav. To važi i za dvojicu najznačajnijih čeških arhitekata koji su djelovali u Bosni i Hercegovini, Karla Paříka i Josefa Pospíšila. U češkim biografskim leksikonima o njima se mogu naći samo osnovni podaci, a o njihovom djelovanju izvan teritorije Češke Republike obično nije zabilježeno ništa.

Nakon što je 2002. godine Mehmed Hrasnica u izdanju Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu objavio monografiju *Arhitekt Josip Pospíšil – život i djelo*, svjetlo dana ugledala je i monografija posvećena Karelu Paříku. Štoviše, slobodno možemo reći da je cijeli mjesec juni 2007. u Sarajevu protekao u znaku Karela Paříka. Naime, u povodu 150. obljetnice rođenja češkog arhitekta, Ambasada Češke Republike u Bosni i Hercegovini organizirala je manifestaciju pod nazivom “Karel Pařík”. Program je obuhvatao više aktivnosti. Prvo je 6. juna u sarajevskom Narodnom pozorištu odr-

---

¹ Katalog je urađen dvojezično, na češkom i engleskom, a više primjeraka toga kataloga Slavonska biblioteka iz Praga poslala je svojim partnerima u Bosni i Hercegovini, tako da je dostupan i u nekim našim bibliotekama, npr., u NUB BiH ili u biblioteci Bošnjačkog instituta.

žana svečanost u povodu obljetnice i tom prigodom su češki ambasador u Bosni i Hercegovini, gospodin Jiří Kuděla i predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine, gospodin Nebojša Radmanović otkrili spomen ploču Karlu Paříku u foajeu pozorišta, nakon čega je gospođa Branka Dimitrijević održala predavanje o Paříkovom životu i djelu. Uslijedilo je svečano otvorenje izložbe posvećene Paříkovom radu na zgradi Narodnog pozorišta, te je, ujedno, promovirana i jubilarna poštanska marka s likom Karla Paříka i motivom njegova djela. Sedmog juna je u prostorijama Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine svečano otvorena izložba *Arhitekt Karel Pařík u Bosni i Hercegovini*. Na trideset panoa velikog formata predstavljeni su crteži i projekti značajnih Paříkovih djela. Uz njih su bile izložene i recentne fotografije dotičnih građevina, te mape Sarajeva i Bosne i Hercegovine sa označenim lokacijama Paříkovih ostvarenja. Amabasada Češke Republike u Bosni i Hercegovini je u saradnji sa gradom Sarajevom i pogrebnom službom "Pokop Sarajevo" realizirala obnavljanje nadgrobnog spomenika Karla Paříka na groblju Sv. Mihala u Sarajevu. (Bilo je neophodno pronaći u dokumentaciji i ustanoviti prvobitno mjesto grobnice, te postaviti novu nadgrobnu ploču, budući da je stara bila uništena.)

Cijela manifestacija okrunjena je promocijom novoizašle monografije *Arhitekt Karel Pařík: Čeh koji je gradio evropsko Sarajevo*, koja je plod sretne kombinacije dugogodišnjih istraživačkih napora čeških i bosanskohercegovačkih stručnjaka. Autori monografije su Jiří Kuděla, Branka Dimitrijević i Ivo Vacík. Knjiga je objavljena trojezično, na bosanskom, češkom i engleskom jeziku, s bogatom grafičkom i likovnom opremom. Kao ishodište poslužila je disertacija gospođe Branke Dimitrijević, arhitektice iz Sarajeva, koja živi i radi u Glasgowu. Rezultat temeljitog istraživanja koji su proveli arhivar, historičar i etnograf Jiří Kuděla i njegov kolega Ivo Vacík po bosanskohercegovačkim i češkim arhivima je značajno mnoštvo do sada sasvim nepoznatih dokumenata i informacija o životu i djelu Karla Paříka. Dragocjenu pomoć autorima pružili su i Paříkovi potomci, od kojih su npr. doznali da je Pařík projektirao i namještaj, što nije bilo zabilježeno u literaturi.

Knjiga je napisana stručno, ništa manje čitljivo, tako da se može preporučiti i široj javnosti. Osobito su značajna dva poglavlja. Prvo od njih, "Pregled nekih najbitnijih građevina koje su sagradili arhitekti iz čeških zemalja u Sarajevu i Bosni i Hercegovini", pruža nam prvi sintetizirani pregled onoga što su češki arhitekti ostvarili na teritoriji Bosne i Hercegovine, te nam omogućava temeljit i obuhvatan uvid u brojnost i raznovrsnost njihovih djela. U Pregled je uvršteno 19 arhitekata (ne računajući Paříka) sa izborom od osamdesetak njihovih reprezentativnih djela. Drugo poglavlje donosi do sada najiscrpniji indeks djela Karla Paříka u kojem je popisano 126 njegovih projekata. Nema sumnje da je po Paříkovim projektima podignuto više

zgrada nego što obuhvata indeks, ali u ovaj spisak uvrštena su samo zdanja sagrađena po njegovim autenticiranim, tj. potpisanim projektima.

Karel Pařík završio je Srednju graditeljsko-industrijsku školu (Baugewerbeschule) u Beču, gdje se 1878. godine upisao na Akademiju likovnih umjetnosti (Akademie der bildenden Künste), na katedru za arhitekturu (jednu od dvije u to vrijeme) koju je vodio čuveni danski arhitekt Theophil von Hansen, rodonačelnik neorenesansnog stila. U Sarajevo stiže vjerovatno već u proljeće 1884, a od 1886. stupa u službu u Zemaljskoj vladi. Od 1890. do 1891. predavao je u Srednjoj tehničkoj školi građevinsko crtanje i nauku o arhitektonskim oblicima.² Od 1896. član je Tehničkog kluba u Sarajevu. Godine 1902. dobija Zahvalnicu i priznanje cara F. Josipa u prigodi dovršenja djela *Die Länder Österreich-Ungarns im Wort und Bild*, za autorski doprinos na temu "Bosnien und die Hercegovina". Od 1912. vodi referat Visoke gradnje. Godine 1913. unaprijeđen je u zvanje Oberbaurata.

Paříkov arhitektonski opus može se podijeliti u dvije faze – u prvoj je projektirao javne, pretežno svjetovne, objekte s raznim namjenama, a u drugom se bavio uglavnom sakralnom arhitekturom. Među najznačajnija ostvarenja iz prve faze spadaju: zgrada Penzionog fonda (1886); Šerijatska škola (1886); projekat Vijećnice (osnovan – 1891), kasnijeg sjedišta NUB BiH, koja je uništena 1992. godine; Srpskopравoslavna škola (1897); Narodno pozorište (1897); Evangelistička crkva - danas ALU (1898); Zemaljski muzej (1907) – svi spomenuti objekti nalaze se u Sarajevu. Iz drugog perioda treba istaknuti samostan u Plehanu, sagrađen između 1930. i 1932. (porušila ga je srpska vojska u julu 1992.) i crkvu Sv. Josipa (1937-1939) na Marindvoru u Sarajevu - njegovo posljednje veliko djelo. Osim projekata u Bosni i Hercegovini, Pařík je radio i u drugim zemljama, spomenimo npr., Katoličku katedralu u albanskom Skadru (1896) ili Hotel i odmaralište u Kuparima kod Dubrovnika (1920).

Iza Paříka ostalo je preko stotinu realiziranih projekata po cijeloj Bosni i Hercegovini. Po plodnosti s njim se može mjeriti jedino hrvatski arhitekt Josip pl. Vancaš.

---

² Samo na Srednjoj tehničkoj školi u Sarajevu, koja je osnovana 1889. godine kao prva škola te vrste, i koja je imala građevinsko, šumarsko i rudarsko odjeljenje, među nastavničkim osobljem, uz Paříka, radili su i sljedeći stručnjaci iz čeških zemalja: Baltasar Baumgartl, profesor crtanja; inž. Leopold Veletovský – građ. crtanje, nauka o građ. materijalima (1891-06); arh. Karel Pánek predavao prostoručno crtanje (1898-1899); arh. Josef Pokorný predavao nauku o arhitektonskim oblicima (1913-1916); arh. Karel Hudec predavao nauku o arhitektonskim oblicima (1913-1916); inž. Josef Černý, predavao je građevinarstvo (1914-1916); arh. Ladislav Lauda (1915-1923); inž. Josef Veselý predavao matematiku, nacrtanu geometriju, građevinsku upravu, građevinsku mehaniku, geodeziju, crtanje planova i inž. Josef Zapletal predavao nacrtanu geometriju i građevinsku mehaniku.

Značajan dio Paříkovih projekata realiziran je u Sarajevu, a budući da je ova publikacija, kao što smo već rekli, bogato grafički i likovno opremljena, čitatelju se lako može dogoditi da ga ponese dojam kako zapravo lista monografiju grada Sarajeva, a ne monografiju posvećenu djelu samo jednog arhitekta.

Ova publikacija (koju su zajednički izdali Ambasada Češke Republike u Bosni i Hercegovini i Muzej grada Sarajeva) zaslužuje svaku pohvalu, uostalom kao i cijeli projekat "Karel Pařík". Ko je bude čitao shvatit će zašto na nadgrobnom spomeniku ovog iznimnog arhitekta piše:

Ovdje počiva graditelj Sarajeva / arhitekt Karel Pařík / Velíš kod Jičina 4. 7. 1857. / Sarajevo 16. 6. 1942. / Čeh rodom / Sarajlija izborom / Zahvalna Bosna i Hercegovina.

Adin Ljuca

Božica Mladenović, *Porodica u Srbiji u Prvom svjetskom ratu*.
Beograd: Istorijski institut, 2006. Posebna izdanja, knjiga 51, 220 str.

Društvena historija u historiografiji Srbije posljednjih godina zauzima veoma značajno mjesto. Knjiga Božice Mladenović koja govori o porodici u periodu Prvog svjetskog rata predstavlja značajan doprinos u ovom smjeru. Djelo je napisano na osnovu arhivske građe u Beogradu i Beču, iako autorica smatra da bi se dragocjeni podaci mogli pronaći i u izvorima bugarske provenijencije koji su još uvijek nedostupni istraživačima.

Kako bi se dobio jedan opšti uvid u političku situaciju ovog, veoma burnog perioda, autorica je u prvom poglavlju napravila uvid u opštu situaciju u Srbiji u Prvom svjetskom ratu (17-25). Posebnu pažnju je posvetila statističkim podacima u 1915. g. kada je Srbiju zadesila epidemija tifusa, kao i na kršenje Haške konvencije iz 1908. od strane austrougarskih i bugarskih organa vlasti.

Autorica polazi od konstatacije da "u veku koji je prethodio, usled čestih ratova koji su vođeni za konačno oslobođenje i prisajedinjenje srpskog naroda matičnoj državi, svaka druga generacija Srba podnela je velike ljudske gubitke" te je u skladu s time naredno poglavlje posvetila *Demografskim prilikama* (25-59). Autorica na samom početku konstatira da je nemoguće dati cjelovitu sliku demografskih prilika te je ovaj segment, kako sama napominje, posmatrala iz regionalnih uglova. Po-